

УДК 338.1

DOI: <https://doi.org/10.37000/ebbsl.2024.05.03>

Віктор Замлинський,

доктор економічних наук,
професор кафедри економіки промисловості,
Одеський національний технологічний університет
ORCID 0000-0001-7642-2443
zam.agrariy@gmail.com

Ольга Замлинська,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет
ORCID 0000-0001-6701-7198
olgazamlynska@gmail.com

Станіслав Осик,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства,
Одеський державний аграрний університет
ORCID 0000-0002-2566-1417
osykstas@i.ua

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ГАЛУЗІ НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

Анотація

Стаття присвячена дослідженню експортного потенціалу сільськогосподарської та харчової продукції та рівень їх конкурентоспроможності на зовнішньому ринку. Розглянуто особливості воєнного стану, динаміка змін експорту та імпорту агропродовольчої продукції, в тому числі фактори і ризики глобального впливу. Внутрішній аграрний ринок за рівнем забезпеченості сільськогосподарською продукцією, а також потенціалом зростання частки органічної, екологічної продукції рослинництва та тваринництва і зростання процесів циркулярності і стійкого розвитку у харчовій галузі є бюджетоутворюючим і поступово посилює продовольчу безпеку країни і світу.

У статті обґрунтовано заходи з конкурентоспроможності продуктів АПК. Агропродовольча продукція відіграє особливу роль міжнародній торгівлі. Довгостроковий сталий розвиток агропродовольчого сектора може бути забезпечений лише тоді, коли його продукція конкурентоспроможна на регіональних та світових ринках. Умови, в яких розвивалося сільське господарство та харчова промисловість, постійно змінюються через зростаючу взаємозалежність національної економіки та відкриття іноземних ринків, що веде до конфронтації між ідентичною агропродовольчою продукцією різних країн. Експорт та міжнародна конкурентоспроможність є важливою рушійною силою галузевого та економічного

розвитку, захистом її національних інтересів та забезпечення продовольчою безпекою у глобальному та регіональному аспекті.

Економічна інтеграція країн Східної Європи до Європейського Союзу (ЄС) стала величезним викликом як для старих, так і нових держав-членів. Розширення ЄС додало ризики для слабких країн та можливості для лідерів, а також сприяло збільшенню торгових потоків та попиту на продукцію. З одного боку, інтеграційні процеси загострили конкуренцію між країнами, а з іншого – розширили обрії планування та стратегічний потенціал для кожного учасника.

Розширення ЄС відкрило можливості вільної торгівлі, збільшення торговельних потоків та попиту на продукцію сільського господарства, отже є точкою зростання національної економіки за умови створення екологічних програм стимулювання в першу чергу для малих і середніх виробників.

Ключові слова: *агропродовольча продукція, потенціал, аграрний ринок, експорт, імпорт, конкурентоспроможність.*

UDC: 338.1

Viktor Zamlynskyi,

Doctor of Economics, Professor,
Odesa National University of Technology
ORCID 0000-0001-7642-2443
zam.agrariy@gmail.com

Olga Zamlynska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of
Economic Theory and Economics of the Enterprise,
Odesa State Agrarian University
ORCID 0000-0001-6701-7198
olgazamlynska@gmail.com

Stanislav Osyk,

PhD in Public Administration,
Associate Professor of the Department of
Economic Theory and Economics of the Enterprise,
Odesa State Agrarian University
ORCID 0000-0002-2566-1417
osykstas@i.ua

CURRENT STATE AND TRENDS OF THE COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL AND FOOD INDUSTRY IN FOREIGN MARKETS

Abstract

The article is devoted to the study of the export potential of agricultural and food products and their competitiveness on the foreign market. The peculiarities of the state of war, the dynamics of changes in the export and import of agro-food products, including the factors and risks of global influence, are considered. The domestic agrarian market is budget-generating and gradually strengthens the food

security of the country and the world in terms of the level of supply of agricultural products, as well as the potential for the growth of the share of organic, ecological products of plant and animal husbandry and the growth of processes of circularity and sustainable development in the food industry.

The article substantiates measures on the competitiveness of agricultural products. Agricultural products play a special role in international trade. Long-term sustainable development of the agri-food sector can be ensured only when its products are competitive on regional and world markets. The conditions in which agriculture and the food industry developed are constantly changing due to the growing interdependence of the national economy and the opening of foreign markets, which leads to a confrontation between identical agri-food products of different countries. Exports and international competitiveness are an important driving force of industry and economic development, protection of its national interests and provision of food security in a global and regional aspect.

The economic integration of Eastern European countries into the European Union (EU) has become a huge challenge for both old and new member states. EU enlargement has added risks for weak countries and opportunities for leaders, as well as increased trade flows and demand for products. On the one hand, integration processes intensified the competition between countries, and on the other hand, they expanded the horizon of planning and strategic potential for each participant.

The enlargement of the EU has opened opportunities for free trade, increased trade flows and demand for agricultural products, therefore, it is a point of growth for the national economy, provided that environmental incentive programs are created primarily for small and medium-sized producers.

Keywords: *agro-food products, potential, agricultural market, export, import, competitiveness.*

Вступ. Україна володіє значним потенціалом у сфері аграрного виробництва, проте стикається з численними проблемами у розвитку свого аграрного експорту. Однією з цих проблем є недостатня ефективність використання наявних ресурсів, що призводить до суттєвого обмеження у виростанні потенціалу аграрного сектору протягом виробничого циклу та зменшує можливості розвитку експортних операцій. Також, існують проблеми з конкурентоспроможністю на міжнародних ринках та залежність від ситуацій на світовому ринку сільськогосподарської продукції. Глобальне агропромислове виробництво набуває цілосності, вибудовується єдина функціональна та інституційно структурована система, у якій наша країна повинна утримувати лідерські позиції. Вирішення цих проблем є критичним для подальшого стабільного розвитку аграрного сектору України.

Актуальність теми обумовлена необхідністю підвищення ефективності аграрного сектору України та його конкурентоспроможності на світовому ринку. З огляду на те, що аграрний експорт є джерелом доходів для країни, а також пріоритетом забезпечення глобальної продовольчої безпеки, необхідне проведення аналізу поточного стану та визначення стратегії подальшого розвитку даного сектору економіки нашої країни. Особливу актуальність теми підсилює той факт, що світовий ринок сільськогосподарської продукції постійно змінюється, тому важливим є адаптування стратегії експорту до нових умов та можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація експортного потенціалу та використання переваг участі у світовій торгівлі потребує ефективного механізму комплексного регулювання та розвитку економічної діяльності та аналізу експортних можливостей, підписання та реалізації відповідних міжнародних угод з метою задоволення потреб в першу чергу власного бізнесу. Це

вимагає відповідного напрацювання інструментів з позиціонування України на глобальному ринку як конкурентного виробника харчової продукції з огляду на наявні природні ресурси та питому вагу агропродовольчого сектору в структурі національної економіки, у ВВП країни та її експортному потенціалі. Вивчаючи теоретичні основи конкуренції, її сучасну трансформацію в аграрній і продовольчій сфері, засади формування та реалізації конкурентних переваг, світове конкурентне середовище продуктів харчування, становлення новітніх заходів забезпечення конкурентних переваг аграрної галузі, необхідно виділити дослідження таких вчених, як М. Брандербурґера, Р. Вернона, Г. Грубера, В. Леонтєва, А. Маршалла, Дж. Мілля, Дж. Нейлбаффа, Б. Оліна, М. Портера, К. Прахалада, А. Смітта, Р. Фатхутдінова, П. Шоемейкера, Й. Шумпетера, Ф. Хайєка, Г. Хамела, Е. Хекшера, Дж. Хікса, Е. Чемберліна, та вітчизняних дослідників: Л. Антонюка, Я. Базилюка, А. Гальчинського, В. Гейця, Л. Євчук, Т. Зінчук, С. Кваші, М. Маліка, О. Павлова, А. Філіпенко, Т. Шабатури, О. Швиданенка, О. Школьного та інших [1, 3, 4, 10-15].

Мета статті полягає у вирішенні проблем сучасного стану аграрного експортного потенціалу України, виявлення ключових недоліків, що перешкоджають його повноцінному розвитку та визначення перспективних напрямків з підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного експорту.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення наступних завдань: проведення аналізу поточного стану аграрного експорту України; визначення основних факторів, що впливають на експортну активність аграрного сектору; виявлення проблеми та обмеження у розвитку аграрного експорту; визначення потенційного напрямку для підвищення обсягів та розвитку аграрного експорту; розроблення рекомендацій щодо поліпшення ефективності аграрного експорту та збільшення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні є достатня кількість сільськогосподарських земель, що придатні для вирощування органічно чистої продукції. На підставі цього можна стверджувати, що виробництво такої продукції слід розглядати як вагомий резерв підвищення конкурентоспроможності агропродовольчого сектору на глобальному ринку [1].

Агропродовольчий сектор на даному етапі розвитку України виступає основним напрямом її зовнішньоекономічної діяльності та є гарантом національної безпеки Української держави. Опанування зовнішніх ринків можливе тільки за умови використання сучасних методів управління, методів просування товарів, бажано унікальних і вищої якості й ефективних цифрових інструментів. Створення можливостей для реалізації істотних порівняльних переваг та розвитку іновачій сприяє економічному розвитку підприємств, стимулює зміну підходів до використання внутрішніх ресурсів в бік їх ефективності і надає змогу отримувати максимальну користь і переваги, що використовується для інформування, переконування або нагадування споживачам про свою унікальність і репутаційну

цінність, ідеї, громадську позицію тощо. Правильно обрана стратегія просування товару на вітчизняні і міжнародні ринки являється невід'ємною частиною зростання виробничого потенціалу підприємств. Збільшення частки експорту вимагає ретельного планування і бюджетування, врахування тенденцій розвитку і ризиків.

Експортна діяльність передбачає підведення підсумків результатів процесу реструктуризації та публічне висвітлення показників її ефективності. Це підтверджує той факт, що здійснювати прямі експортні поставки підприємство готове тоді, коли відчуло тиск міжнародної конкуренції та змогло йому протистояти через проведення реструктуризації усіх необхідних ланок та ресурсів, які заважали підприємству ефективно здійснювати експортну діяльність, про що свідчать світові рейтинги зростання і посилення впливу на споживачів.

У відношенні до України Європейський Союз запроваджує обмеження на ввезення окремих видів агропродукції, якщо їх постачання перевищує квоти, тому експортерам для забезпечення стійкості варто виходити на інші ринки, адоптувати наявні виробничі потужності під розширення асортименту та організацію альтернативного виробництва і переробки інших видів продукції рослинництва і тваринництва.

Завдяки різноманітному та конкурентоспроможному агропродовольчому сектору ЄС експорт добре диверсифікований. Деякі країни є ключовими, наприклад Велика Британія - для продукції тваринництва, США для алкогольних напоїв і вина або Китай для свинини. Імпорт ЄС загалом також добре диверсифікований [2].

Експортна орієнтація погіршує внутрішню доступність продовольства та сільськогосподарської продукції, оскільки значна частина продукції може продаватися значно дорожче і перенаправлятися на зовнішні ринки. Посилення частки експортної складової у загальному обсязі сільськогосподарської продукції та їжі супроводжується ризиками підвищення цін у середині країни, падінням внутрішньої продуктивності, отже важливим є увага як державних структур так і соціально відповідальних підприємств до чотирьох ключових аспектів продовольчої безпеки – наявність, доступ, споживання і стабільність.

Станом на кінець 2023 року український аграрний сектор зазнав збитків і збитків на суму близько 80 мільярдів доларів США. Очікується, що відбудова сільського господарства України коштуватиме 56,1 мільярда доларів США, а розмінування – додатково 32 мільярди доларів США. Стимулювання розвитку експортного потенціалу агропромислового виробництва можливе на основі сучасних структурно-трансформаційних змін в аграрному секторі з метою стабілізації та збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції. Обмеження конкуренції з боку іноземних фірм та інших партнерів на внутрішньому та зовнішньому ринках можливе за умови, що їх виробництво має належний стан регулювання. Важливе значення у формуванні ринкової інфраструктури має інформатизація галузі, стимулювання інтеграційних процесів між суб'єктами

господарювання, ефективне використання інструментів маркетингу, розробка довгострокової стратегії розвитку галузі [3].

Реалізація стратегії, спрямованої на створення унікальних за певними параметрами цінностей дозволить зайняти певну ринкову нішу та збільшити частку ринку. Використовуючи політику прямого експорту, експортер здійснює ефективний контроль над своїм товаром, уникаючи непотрібних посередників; якісна продукція, пропонована за відносно нижчою ціною, покращує позиції виробника на зовнішніх ринках [4].

Експортний потенціал є важливим елементом економічного потенціалу, який дозволяє реалізовувати продукцію на зовнішньому ринку, спрямовуючись на задоволення потреб споживачів. Розвиток процесів інтеграції та глобалізації розширює коло учасників міжнародної конкуренції. В умовах зростаючої відкритості економік експортний потенціал стає ключовим чинником економічного зростання країн, регіонів та підприємств, визначаючи напрямки та темпи їхнього розвитку. Дослідження експортного потенціалу вимагає чіткого визначення його поняття та означення. Експортний потенціал агропромислового комплексу - це той обсяг продукції, що не може бути спожитий всередині країни і має бути вигідно експортований поза її межі.

За перші три місяці 2024 року, як свідчать дані Державної митної служби, експорт Україною агропродовольчої продукції склав близько 6,5 млрд дол., що на 4 % менше, ніж у першому кварталі минулого року.

Українська Асоціація Аграрного Експорту відзначає, що абсолютна більшість товарних груп та окремих продуктів з доданою вартістю у січні-березні 2024 року мають зростаючі показники експорту. Збільшились кількісні і вартісні обсяги продажів на зовнішніх ринках м'яса і субпродуктів, продукції садівництва, цукрових, шоколадних та хлібобулочних солодошів, різних продуктів плодоовочевої переробки, свіжої цибулі й часнику, макаронних виробів, морозива. З іншого боку, зараз менший експорт молокопродуктів і пшеничного борошна, а ціни яєць і меду на зовнішніх ринках продовжують знижуватись. Ринок Євросоюзу зберігає статус основного для збуту української агропродовольчої продукції. Однак з червня нинішнього року чергове продовження лібералізації зовнішньої торгівлі для наших експортерів супроводжуватиметься додатковими потенційними обмеженнями на поставки м'яса птиці, яєць, цукру, вівса, круп, кукурудзи й меду при їх перевищенні обсягів, які фіксувались у другому півріччі 2021 року та на протязі 2022-2023 років, тобто під час найбільшого зростання. Враховуючи нові заходи впливу на українські продовольчі продукти з боку ЄС, УААЕ вважає за доцільне, з метою мінімізації очікуваних втрат профільних експортерів у короткостроковій перспективі, вже зараз проводити активну роботу з диверсифікації географії збуту, зокрема використовуючи ринки країн африканського континенту, Близького Сходу та Південно-Східної Азії [5].

2022 рік став важким для експортного потенціалу України. Порівнюючи з рекордним 2021 роком, коли загальний експорт складав 27,9 млрд дол. США,

показники у 2022 році впали до 23,6 млрд дол. США, що на 15% менше. Така ситуація була спричинена повномасштабним вторгненням і перекриттям порту.

У січні та лютому 2022 року експорт України демонстрував дуже хороші показники, збільшившись на 34% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Однак у березні експорт впав на 50%. За перші вісім місяців 2022 року експорт України склав 29 мільярдів доларів США. Це на третину менше, ніж за аналогічний період минулого року (-31%). У натуральному вираженні український експорт склав 63 млн тон, що на 59% менше, ніж за аналогічний період минулого року. Поступове відновлення експорту почалося в травні, а найбільший обсяг експорту з початку масштабної війни був зафіксований у серпні (3,4 млрд доларів США) завдяки розблокуванню українських чорноморських портів.

Попри загальне падіння експорту, за перші вісім місяців 2022 року український експорт до ЄС зріс на 8%. Найбільше зросли поставки до сусідніх країн, зокрема до Польщі (+51%), Румунії (+119%), Угорщини (+46%) та Словаччини (+46%). Натомість експорт до країн Західної Європи зменшився, зокрема до Німеччини (-17%), Нідерландів (-20%) та Італії (-51%). Експорт України до Азії впав більше ніж на половину (-56%), зокрема до Китаю український бізнес експортував на 71% менше, ніж торік. Серед країн СНД Україна збільшила експорту лише до однієї країни — Молдови (+16%), щодо інших країн відбулося падіння. Скорочення експортних поставок до країн Африки становить 46%, до країн Америки — 68%. Серед країн і об'єднань, з якими Україна має угоду про вільну торгівлю, найбільш плідною є угода про вільну торгівлю з ЄС. Експорт України до Туреччини є також доволі значним, тому можна очікувати подальше зростання ваги цієї країни після ратифікації Угоди про вільну торгівлю.

В 2023 році, порівнюючи з попереднім роком, обсяг експорту впав до \$ 21,9 млрд. доларів США. Сталося через зниження цін і зміни шляху перевозки. Також процес ускладнило перекриття кордонів Польщі наприкінці року. У січні-серпні 2023 року географічна структура українського експорту змінилася. Польща залишається найбільшим експортером української продукції, хоча її частка зменшилася з 15,5% до 13,7%.

Загалом на ситуацію дуже сильно впливає війна. Обсяг експорту знизився, змінилась логістика і маршрути, ризики і невизначеності зростають. Також проблемою є те, що продукцію стараються вивезти як можна більше, через що вже у квітні-травні люди залишаються без роботи і виходять за свій рахунок, допоки не буде нового врожаю і більше роботи. Унаслідок бойових дій частина працівників сільгосп підприємств та фермерів була вимушена не тільки припинити економічну діяльність в аграрному секторі, а й покинути власні домівки. За даними ФАО, понад 150 000 фермерів / працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. У складному становищі опинилися дрібнотоварні виробники, які займалися вирощуванням сезонної продукції, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості та доходів сільського

населення. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводять до нестачі робочої сили та збільшення робочого навантаження на жінок.

Експортоорієнтовані підприємства, здобувають значну конкурентну перевагу на противагу тим підприємствам, які не здійснюють експортної діяльності. Ведення експортної діяльності при умові зважених та раціональних управлінських рішень допомагає підприємству отримувати високі доходи, але також значно знижує ризики недоотримання прибутку за рахунок рівня продаж у середині країни. Основною метою здійснення такої діяльності є максимізації прибутку завдяки розширенню ринків збуту та збільшення асортименту продукції. До другорядних цілей можна віднести удосконалення процесів на підприємстві шляхом кооперації виробництва, залучення інвестицій від іноземних партнерів, а також формування позитивного іміджу підприємства на зовнішніх ринках.

Зазначені вище очікування не завжди повною мірою реалізуються через те, що на міжнародному ринку високий рівень конкуренції між товаровиробниками, а також свої особливості у правовому та соціальному середовищах, міжкультурні відмінності, які вимагають ґрунтовного аналізу потенційного ринку та споживчих вподобань, а це у свою чергу призводить до збільшення витрат на маркетингові дослідження, отримання документів, що підтверджують сертифікацію продукції.

Експорт як форма виходу на зовнішній ринок відноситься до однієї з найпростіших форм міжнародної експансії підприємства, саме тому, що, не вимагає таких витрат, як, скажімо, прямі іноземні інвестиції. В той же час, являється стратегічним інструментом, що допомагає покращувати показники господарської діяльності підприємства в цілому. До ключових переваг, які отримують підприємства від здійснення експортної діяльності відносяться наступні:

- зменшення різних коливань ринкового попиту та сезонності шляхом реалізації продукції на зовнішніх ринках;

виробництво продукції високої якості відповідно до світових/європейських стандартів та вимог сертифікації;

- отримання вищого сукупного доходу від реалізації продукції через наявність можливості дорожче продавати продукцію на зовнішніх ринках за рахунок наявності конкурентної боротьби на міжнародних ринках;
- залучення вільних ліній виробничих потужностей, які раніше не застосовувались у зв'язку зі зниженим попитом на вітчизняному ринку;

накопичення нових знань та досвіду, який у майбутньому допоможе підприємству вийти на вищий рівень та розширити межі присутності на зовнішніх ринках, використовувати інші моделі просування, до прикладу, створення спільного підприємства/партнерство чи прямі іноземні інвестиції.

Цілком зрозуміло, приймати рішення про здійснення експортної діяльності підприємству необхідно відштовхуючись від основної діяльності підприємства, галузі, в якій воно функціонує, та звичайно, наявних ресурсів підприємства. Зазначені вище фактори в певній мірі універсальні, але залежать від політичного та економічного середовища.

Однією з ключових тенденцій аграрного експорту є постійне збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції. Це обумовлено зростанням попиту на якісні та екологічно чисті продукти з боку розвинених країн, а також розвиваючихся економік. Україна та інші країни з урожайними землями стежать за тенденцією розширення асортименту експортних продуктів. Включення до асортименту продуктів з високою доданою вартістю, таких як органічна продукція, дозволяє збільшити ефективність експорту та підвищити прибутковість галузі, також складовою стратегії є пошук нових ринків збуту для сільськогосподарської продукції. Це допомагає зменшити залежність від традиційних ринків та забезпечує більшу стабільність експортного напрямку. Аграрний експорт залишається важливою галуззю для багатьох країн, включаючи Україну. Розвиток цього сектору характеризується постійним зростанням обсягів експорту, диверсифікацією асортименту та розвитком нових ринків збуту. Ці тенденції свідчать про великий потенціал аграрного сектору та важливість подальшого його розвитку.

Ринки збуту сільськогосподарської продукції відіграють ключову роль у сучасній економіці, забезпечуючи ефективний рух виробленої продукції від виробника до споживача. Ці ринки створюють умови для розвитку сільського господарства, сприяють стабільності на ринку та забезпечують доступність продуктів для різних категорій споживачів. Завдяки різноманітним каналам збуту, таким як оптові та роздрібні мережі, а також прямі продажі від виробників, ринки збуту забезпечують широкий доступ до сільськогосподарської продукції. Вони також спонукають виробників до підвищення якості та ефективності виробництва через конкуренцію на ринку. Крім того, ринки збуту є важливим джерелом доходу для селянських господарств, що сприяє їхньому розвитку та підвищенню життєвого рівня. Розгляд ринків збуту сільськогосподарської продукції та їхньої ролі в економіці підкреслює важливість цих структур для сільськогосподарського сектора та всього господарства.

В першу чергу, потреба в розширенні асортименту експорту аграрної продукції стосується зростання відсотку готових харчових продуктів та напівфабрикатів у структурі експорту країни. Для досягнення цієї мети розумно збільшити обсяги переробки сільськогосподарської сировини в Україні, залучаючи інвестиції в створення переробних підприємств. Крім того, важливо підтримувати підприємства, які прагнуть виробляти й експортувати сільськогосподарську продукцію, яку раніше Україна не експортувала, але на яку є попит у світі. Це стосується як нетрадиційних видів рослинницької продукції, так і готової до споживання традиційної української здебільш органічної готової продукції. Важливо забезпечити підтримку виходу малих та середніх виробників на експортні ринки, залучити їх до міжнародних проєктів та спільних підприємств. Збільшення частки переробки сільськогосподарської продукції на території України та експорт готових харчових продуктів дозволить знизити конфліктність з країнами-партнерами, які переважно регулюють імпорт сировини. Переорієнтація України в глобальній продовольчій системі передбачає її перехід від позиції експортера

сировини до постачальника високоякісної та безпечної продукції з вищим рівнем доданої вартості [6].

Важливою умовою зростання експортноорієнтованої частки аграрних підприємств є їх долучення до послуг, що надаються національними і міжнародно визнаними органами сертифікації, які дозволяють значною мірою забезпечувати експорт української органічної продукції на зовнішні ринки. Серед 20 органів сертифікації органічних виробництв, визнаних Європейською Комісією для надання послуг контролю за органічним виробництвом та обігом органічної продукції в Україні та мають право видавати сертифікати інспекції на експорт лідером є ТОВ «Органік Стандарт» [15], яка одержала акредитацію Міжнародної служби органічної акредитації (IOAS), згідно зі стандартом ISO Guide 17065 й наразі уповноважена ЄС проводити сертифікацію в органічній сфері за всіма 5-ма передбаченими сферами сертифікації, а саме:

- продукти рослинництва, що не піддавалися переробці;
- живі тварини або продукти тваринництва, що не піддавалися переробці;
- продукти аквакультури та водорості;
- продукти переробки сільськогосподарського походження для споживання в якості продуктів харчування;
- продукти переробки сільськогосподарського походження для використання в якості кормів;
- посадковий матеріал та насіння.

Сертифікація значною мірою сприяє забезпеченню ефективної роботи операторів органічного ринку, зокрема виробників, за рахунок досягнення зацікавленості та довіри клієнтів, у першу чергу безпосередніх споживачів, відкритті можливостей для імпорту, виходу на нові ринки збуту, співпраці з партнерами, диверсифікації асортименту, управління якістю, ризиками, пов'язаними з попитом [16].

З перших днів російського вторгнення чорноморські порти України були або окуповані, або заблоковані російським військово-морським флотом. Величезна маса експортних надлишків зерна, олії та макухи застрягла в українських портах та внутрішніх елеваторах. Наземні та річкові експортні маршрути були дорожчими і мали обмежені можливості для поповнення запасів. Відповідно, загальний обсяг відвантажень значно відставав від попиту та довоєнних щомісячних відвантажень, що призвело до надлишкової пропозиції, яка вичерпала наявні внутрішні потужності для зберігання та вимагала нового логістичного ланцюга постачання.

На рисунку нижче ми представляємо площі посівів зернових (пшениця, ячмінь, жито, овес і кукурудза) та олійних культур (соняшник, ріпак і соя), зібраних у 2018-2023 роках та потенціальних можливостей.

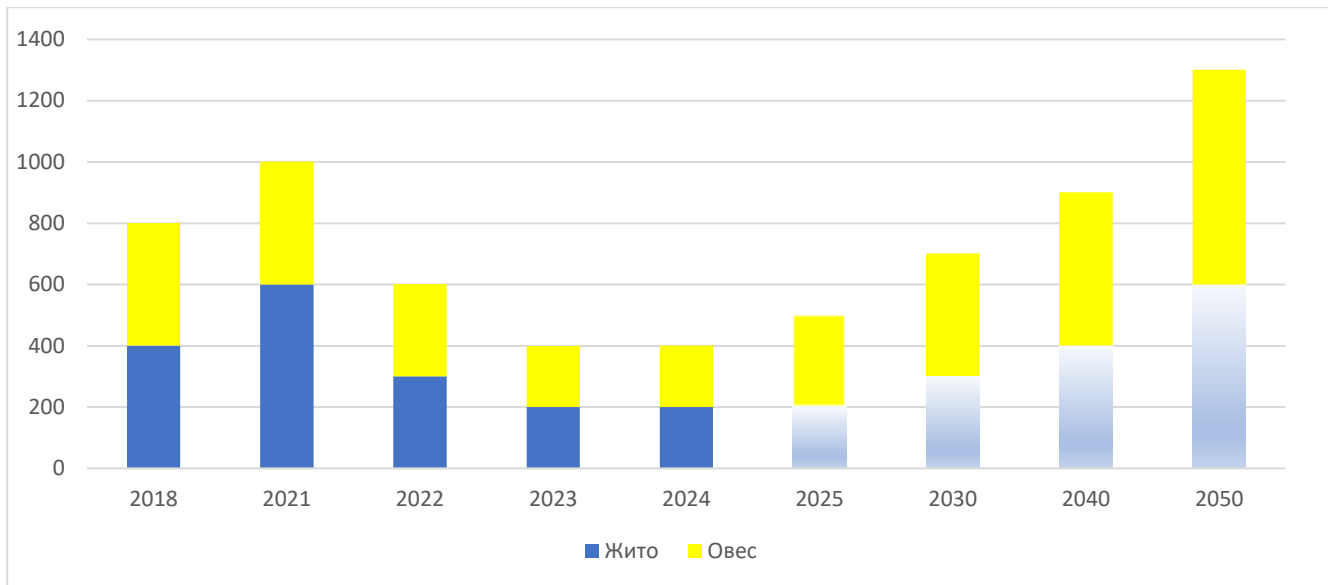

Рис. 1. Динаміка посівних площ під зерновими та олійними культурами у 2021-2050 роках, тис. га

Джерело: ДССУ за 2021-2022 роки, власна прогнозна оцінка за 2023-2050 роки

До вторгнення площі під зерновими та олійними культурами становили, відповідно, близько 15 та 9 млн га. У 2022 році вони скоротилися до 11 та 7 млн га. У зв'язку з продовженням війни очікується подальше скорочення площ: до 10,6 та 6 млн га. За оцінками моделі, якщо війна закінчиться у 2023 році, то до 2030 року площі досягнуть довоєнного рівня, а до 2050 року можуть скласти 27 млн. га. Додаткові землі під олійні та зернові культури будуть перерозподілені з інших видів сільськогосподарського землекористування, таких як овочі та технічні культури.

За світовими прогнозами пшениця та ячмінь залишатимуться основними культурами до 2050 року. Очікується, що кукурудза набуде значно більшого значення порівняно з пшеницею та ячменем, оскільки вона займатиме 8 млн. га землі на противагу пшениці з 5,3 млн. га та ячменю з 3 млн. га. Основними причинами такого розподілу будуть мінливі погодні умови, ціни на світовому та внутрішньому ринках. Соняшник був і залишиться основною олійною культурою до 2050 року. Площі під ріпаком дещо зростуть, тоді як площі під соєвими бобами, схоже, різко скоротяться. Загальна площа олійних культур збільшиться за рахунок площ зернових, овочевих та технічних культур. В цілому прогнозується, що загальна площа посівів відновиться після війни до 2030 року і продовжить зростати до 2050 року.

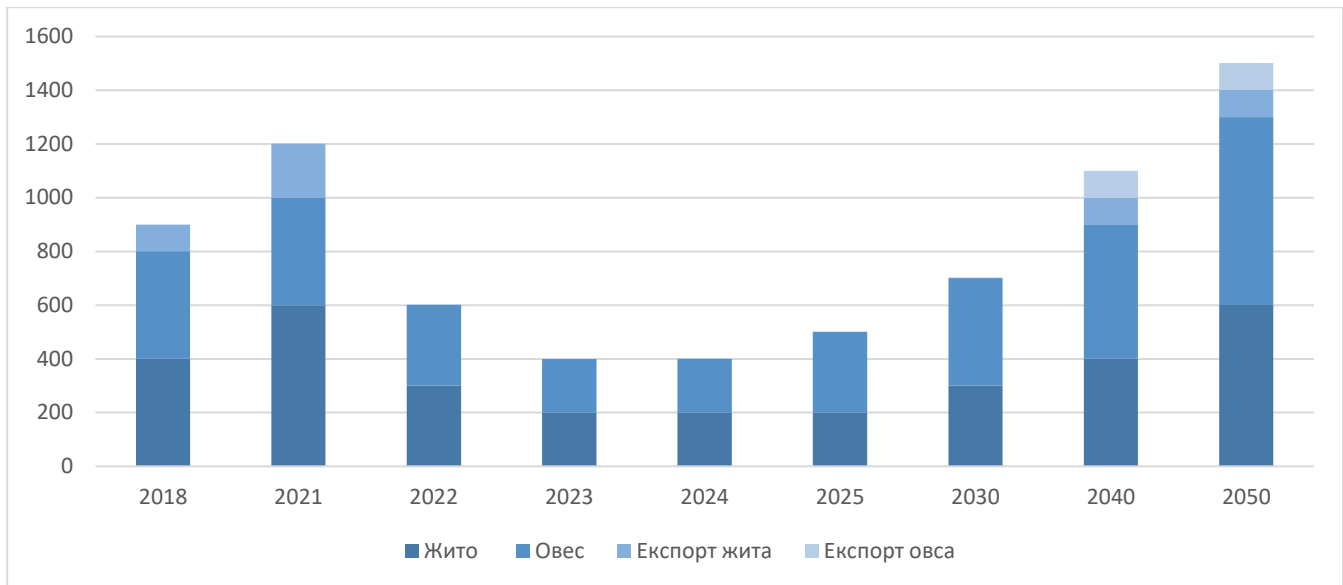

Рис. 2. Виробництво та експорт зернових у 2021-2050 рр., тис. т
Джерело ДССУ за 2000-2022 рр., власна розробка на 2023-2050 рр.

Виробництво соняшнику, за прогнозом, досягне довоєнного рівня до 2040 р. і перевищить його, а до 2050 р. сягне 23 млн т. Сильний виробничий шок у 2023-2024 роках та відсутність зовнішньої підтримки (наприклад, субсидій) призведе до того, що виробникам буде складно акумулювати необхідні ресурси для інвестування у збільшення врожайності олійних культур. Так, очікується, що виробництво соняшнику у 2030 році буде на 18% меншим, ніж у 2018 році. Виробництво насіння ріпаку та соєвих бобів впаде на 70% та 60% у 2030 році, але очікується, що виробництво ріпаку відновиться до 2050 року, тоді як сої - ні. Виробництво олії та шротів, а також експорт насіння, олії та шротів будуть слідувати за виробництвом насіння олійних культур.

Через війну рф в Україні аграрний сектор втрачає фінансові та трудові ресурси для відновлення. Згідно з результатами моделювання, деякі сектори не досягнуть довоєнного рівня навіть після семи років миру. Очікується, що лише завдяки ринковим силам соняшниковий, ячмінний та пшеничний сектори відновляться до 2040 року. До 2050 року, за нинішніх тенденцій світового ринку та рівня руйнувань, спричинених війною, очікується відновлення секторів кукурудзи, жита, вівса та ріпаку, зростання виробництва пшениці, ячменю та соняшнику, тоді як виробництво сої, схоже, суттєво скоротиться. Це означає, що Україні може знадобитися до 20 років, щоб відновити свої сили в сільському господарстві після руйнувань, спричинених російським військовим вторгненням. [7, 8]

У 2023 році державна аграрна політика мала за мету зміцнення стійкості сільськогосподарського сектора та подолання наслідків воєнних конфліктів, а також підтримку експорту вітчизняної агропродукції та адаптацію нормативно-правового середовища у сфері сільського господарства згідно з європейськими стандартами.

Основні заходи, спрямовані на фінансову підтримку сільгоспідприємств під час воєнного стану, включали подовження дії програми «Доступні кредити 5–7–9 %», за якою фінансувалося близько 9 тисяч агропідприємств на загальну суму понад 34,8 мільярда гривень. Також було розширено перелік культур, на які надаються гранти за урядовою грантовою програмою підтримки малого та середнього бізнесу. До цього переліку були додані такі культури, як шипшина та мигдаль, а також змінено умови отримання грантів для розвитку теплиць.

Умови отримання грантів були змінені, зокрема, встановлено нові вимоги щодо кількості працівників для отримання гранту на розвиток теплиць. Тепер вимагається створення не менше 4 постійних та 10 сезонних робочих місць на один гектар, при цьому період працевлаштування сезонних робітників повинен складати не менше 8 місяців протягом року. Також додано нову норму, яка передбачає обов'язкову виплату мінімальної заробітної плати. З метою ефективного використання бюджетних коштів було скорочено список областей для вирощування мигдалю, при цьому Одеська область була визначена як оптимальна за природно-кліматичними умовами.

Також було урегульовано надання одноразової грошової допомоги постраждалому населенню, яке зазнало збитків через підлив греблі Каховської гідроелектростанції. Ця допомога надається фізичним особам з Миколаївської та Херсонської областей, які мають у власності земельні ділянки для особистого селянського господарства або для індивідуального садівництва. Розмір допомоги становить 3318 гривень за кожен сотку земельної ділянки, на якій втрачено врожай овочів, при цьому обсяг допомоги обмежений площею до 20 соток у Миколаївській області та до 30 соток у Херсонській області.

Відновлено підтримку для сімейних фермерських господарств, що не мають статусу юридичної особи, і введено нові заходи для їх розвитку. У 2023 році передбачено можливість отримання компенсації єдиного соціального внеску у розмірі 1,9 мільйона гривень для таких господарств. Протягом першого кварталу 2023 року цю підтримку отримали 170 сімейних фермерських господарств. Впроваджується державна підтримка для аграріїв та організацій, які використовують меліоровані землі. Ця підтримка спрямована на підвищення продуктивності сільського господарства в умовах зміни клімату, стимулювання експлуатації меліорованих земель та відновлення роботи непрацюючих насосних станцій. Бюджетні дотації надаватимуться для реконструкції наявних чи будівництва нових меліоративних систем, з використанням зрошення дощуванням або краплинним зрошення. Організаціям водокористувачів надаватиметься дотація на безповоротній основі до 50% вартості витрат для відновлення та реконструкції насосних станцій [9]. У реаліях ведення бізнесу найважливішою умовою ефективного довгострокового розвитку в умовах жорсткої конкуренції та ризиків, що спостерігаються в даний час є вибудовування довгострокових партнерських відносин із споживачами та інвесторами, розуміючи, що ключові компетенції зміщуються від масованої взаємодії до виявлення цільової комунікації,

фокусного залучення та стабільності в утриманні прибуткових комунікацій. Щоб вирішити ці завдання, варто переходити на клієнтоорієнтовану стратегію через формування системи управління взаємовідносинами, розроблення та запровадження стратегії сталого розвитку. Посилення конкурентоспроможності можливе за умови поєднання новітніх технологічних розробок та організаційно економічних умов, де мають бути враховані заходи майбутнього післявоєнного відродження та розвитку економічної безпеки нашої держави [10].

Висновки. Тенденції глобальної конкурентоспроможності агропродовольчої галузі свідчать про перспективу посилення її експортної складової, що вимагає від підприємств модернізації та подальшого технологічного розвитку, а саме: впровадження передових агротехнологій, застосування сучасних машин та обладнання, а також новітніх методів обробітку ґрунту дозволять підвищити врожайність та якість агропродукції. Важливою умовою довіри до української продукції є стандарти якості, що відповідають міжнародним вимогам, та структури, що здійснюють систематичну сертифікацію продукції для підтвердження її якості та безпеки. Пошук ринків збуту та розширення географії експорту допоможуть українським виробникам збільшити обсяги експорту та диверсифікувати ризики, а розробка ефективної маркетингової стратегії допоможуть позиціонувати українську агропродукцію як високоякісну та надійну на світовому ринку. Фінансування наукових досліджень та інноваційних проектів в галузі аграрної науки сприятиме постійному покращенню якості та ефективності виробництва. Підвищення якості агропродукції України та позитивної динаміки її конкурентоспроможності на світовому ринку є складним завданням, яке вимагає комплексного підходу та спільних зусиль держави, бізнесу та наукової спільноти. Лише шляхом постійних інновацій, вдосконалення технологій та впровадження сучасних стандартів можна забезпечити стійкий розвиток українського агросектору та зростання його конкурентоспроможності на глобальному ринку. Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо необхідність забезпечення аналітичними даними для оцінки ступеня диверсифікації та економічної залежності існуючих потоків торгівлі сільськогосподарською продукцією між Україною, ЄС та третіми країнами, з урахуванням найближчої перспективи визначення обсягів торгівлі ключовими товарами у відповідності до потреб продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. Зовнішньоекономічна діяльність України в системі глобальних конкурентних відносин: агропродовольчий вимір: монографія / О. І. Павлов, В. А. Самофатова, Т. А. Кулаковська та ін. Одеса: Астропринт, 2019. 272 с.
2. EC (2023), Monitoring agri trade policy. Thematic analysis: diversification of EU agri-food trade. European Commission, DG Agriculture and Rural Development, Brussels https://agriculture.ec.europa.eu/international/agricultural-trade/trade-and-international-policy-analysis_en

3. European Parliament. Ukrainian agriculture: From Russian invasion to EU integration.

URL:[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2024\)760432](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2024)760432)

4. Pakhucha, E., Babko, N., Bilousko, T., Bilousko, R., Vynohradenko, S., & Azizov, O. (2021). Strategic Analysis of Export Activities of Enterprises to Ensure Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development*, 10(4), 251.

URL:<https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n4p251>

5. Українська Асоціація Аграрного Експорту: веб сайт. URL: <https://uaexport.org/2024/04/18/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-usichni-berezni-2024-roku/>

6. Національний інститут стратегічних досліджень: веб сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarynyu-sektorukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>

7. Київська школа економіки - Kyiv School of Economics: веб сайт. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/short-term-outlook_issue-1.pdf

8. Київська школа економіки - Kyiv School of Economics: веб сайт. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/06/outlook_issue-2.pdf

9. Національний інститут стратегічних досліджень: веб сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-tazakhody-dlya-pidtrymky-ahrarynoho-sektoru-ukrayiny-v>

10. Замлинський В. А., Герецький Р. В., Фірса Д. Р., Степаненко С. В. Посилення економічної безпеки через концепцію zero waste у сталому бізнесі. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 4. С. 139 – 149. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-22>

11. Замлинська О. В., Власенко Т. А., Степаненко С. В., Трунов І. Д. Перспективи та недоліки формування конкурентоспроможності України в умовах сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 2. С. 25-37. URL: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-3>

12. Шабатура Т. С., Замлинська О. В., Осик С. В., Селезньова Г. О. Цифрові аспекти стратегічного управління як інструменту підвищення економічної ефективності діяльності компанії. Актуальні проблеми інноваційної економіки та права. 2023. № 3. С. 71- 79. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/45302/1/apie_2023_3_13.pdf

13. Замлинський В. А., Жук Н. Л., Осик С. В., Мартіянова М. П. Сучасна бізнес-діагностика: цифрова зрілість та відновлення екосистем. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 3. С. 18 – 25.

14. Kuldeep Singh, Prasanna Kolar (2024). Digital Agricultural Ecosystem: Revolutionary Advancements in Agriculture. URL:<https://doi.org/10.1002/9781394242962>

15. Офіційний сайт ТОВ «Органік Стандарт»: веб сайт. URL: <https://organicstandard.ua/standards>

16. Антюшко Д. Сертифікація як складова забезпечення ефективної діяльності органічних виробництв . Economic Bulletin of the Black Sea Littoral. 2024, 2022. Вип. 1 (26). С. 12-22.
URL:<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22adpdov.pdf>

References:

1. Pavlov, O. I. et al. Zovnishnyoeconomichna diialnist Ukrainy v systemi hlobalnykh konkurentnykh vidnosyn: ahroprodovolchyi vymir [Ukraine's Foreign Economic Activity in the System of Global Competitive Relations: Agrifood Dimension]. Odesa: Astroprint, 2019 [in Ukrainian]
2. EC (2023), Monitoring agricultural trade policy. Thematic analysis: diversification of EU agri-food trade. European Commission, DG Agriculture and Rural Development, Brussels.
https://agriculture.ec.europa.eu/international/agricultural-trade/trade-andinternational-policy-analysis_en
3. European Parliament. B Ukrainian agriculture: From Russian invasion to EU integration. URL:
[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2024\)760432](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2024)760432)
4. Pakhucha, E., Babko, N., Bilousko, T., Bilousko, R., Vynohradenko, S., & Azizov, O. (2021). Strategic Analysis of Export Activities of Enterprises to Ensure Sustainable Development. European Journal of Sustainable Development, 10(4), 251. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n4p251>
5. Ukrainian Agrarian Export Association URL:
<https://uaexport.org/2024/04/18/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-u-sichniberezni-2024-roku/> [in Ukrainian]
6. National Institute of Strategic Studies: URL:
<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrayinyu-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> [in Ukrainian]
7. Kyiv School of Economics: URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/09/short-term-outlook_issue-1.pdf [in Ukrainian]
8. Kyiv School of Economics: URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/06/outlook_issue-2.pdf [in Ukrainian]
9. The National Institute for Strategic Studies. URL:
<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhodydlya-pidtrymky-ahrarynoho-sektoru-ukrayiny-v> [in Ukrainian]
10. Zamlynskyi V.A., Geretskyi R.V., Firs D.R., Stepanenko S.V. Strengthening economic security through the concept of zero waste in sustainable business. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology. 2023. Volume 8. No. 4. Pages 139 – 149. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-22> [in Ukrainian]
11. Zamlynska O. V., Vlasenko T. A., Stepanenko S. V., Trunov I. D. Prospects and shortcomings of the formation of competitiveness of Ukraine in conditions of sustainable development. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology.

2022. Volume 7. No. 2. P. 25-37. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-2-3> [in Ukrainian]

12. Shabatura T. S., Zamlynska O. V., Osyk S. V., Seleznyova G. O. Digital aspects of strategic management as a tool for increasing the economic efficiency of the company. Actual problems of innovative economy and law. 2023. No. 3. P. 71-79. https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/45302/1/apie_2023_3_13.pdf
Economic Bulletin of the Black Sea Littoral. 2024, Issue 5 49 [in Ukrainian]

13. Zamlynskyi V. A., Zhuk N. L., Osyk S. V., Martiyanova M. P. Modern business diagnostics: digital maturity and restoration of ecosystems. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology. 2023. Volume 8. No. 3. P. 18-25. [in Ukrainian]

14. Kuldeep Singh, Prasanna Kolar (2024). Digital Agricultural Ecosystem: Revolutionary Advances in Agriculture. <https://doi.org/10.1002/9781394242962> 15. Official website of "Organic Standard" LLC <https://organicstandard.ua/standards>

16. Antiushko, D. (2022) Certification as a component of ensuring efficiency of organic productions activity. Socio-Economic Problems and the State (electronic journal), Vol. 26, no. 1, pp. 12-22. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22adpdov.pdf>